

'Amanaki Lelei 'i Hōlani

Fai 'e Megan Armknecht

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

Ko Kuleisi ko ha ki'i ta'ahine ta'u 15 na'e nofo 'i Hōlani 'i he lolotonga 'o e Tau Lahi Hono II 'a Māmaní. Kuo fuoloa fau 'a e taú. 'Oku fiekaia 'a e kakai 'i Hōlani, pea nau faka'amu ke vave ha taimi 'e 'osi ai 'a e taú.

Ko e ta'u faka'osi 'o e taú na'e kovi taha ki Hōlani. Na'e 'ave 'e he kau Nasí (Nazis) 'a e me'a kotoa pē. Na'e 'ikai ke lava 'a Kuleisi 'o 'alu ki he akó. Na'e 'ikai ha malala ke fakamāfana 'i honau falé. Na'e pau ai ke kai tiulipe 'a Kuleisi mo hono fāmili ke 'oua te nau mate fiekaia. Na'e *tamala* hono ifó! Ko e kovi tahá, he na'e kei tuku pōpula pē Tangata'eikí ha taú.

Ka na'e 'i ai ha 'amanaki lelei. Na'e pehē 'e he kakai kuo fo'i 'a e kau Nasí. Pea 'i Mē 'o e 1945, ne tukulolo e kau Nasí. Na'e faifai pea toe tau'atāina 'a Hōlani! Na'e fakafiefia 'i ia 'e he kakai 'i he ngaahi hala pule'angá. 'E lava heni 'a Kuleisi ke foki ki he akó. Na'e 'ikai ke toe 'i ai ha kau sōtia ke ilifia ai.

Ko e lelei tahá, lolotonga ha luelue foki mai 'a Kuleisi 'i ha 'aho 'e taha mo hono ngaahi tuonga'ané mei he akó, na'a nau fakatokanga 'i kuo fusi 'a e fuka 'o Hōlani 'i mu'a 'i honau 'apí. Na'a nau 'ilo 'i 'oku 'uhinga ia ki ha me'a pē 'e taha.

Ne kaila 'a Hiipa, "Oku 'i 'api e Tangata'eikí!"

Na'e lele 'a Kuleisi mo hono ngaahi tuonga'ané ki fale. Na'e kuku 'e Kuleisi 'ene Tangata'eikí 'o fā'ofua ki ai. Na'e kuku ma'u ia 'e he'ene Tangata'eikí. Na'e fakafiefia mo'oni ke 'i 'api 'a e Tangata'eikí.

Hili mei ai ha taimi nounou, kuo kamata ke tau mai ha me'akai, vala, mo ha faito'o ki Hōlani. Na'e 'oatu 'e he

kau taki 'o e Siasí 'i Sōleki Sití ha 'ū koloa lahi ke tokoni ki he kakai 'i he hili 'a e taú. Na'e ma'u foki 'e Kuleisi ha kofu fo'ou! Kuó ne tui ha kofu tatau 'i ha ta'u 'e nima, pea na'á ne fiefia lahi ke ma'u ha kofu fo'ou.

Ko e fuofua taimi 'eni 'i ha ngaahi ta'u lahi ke ma'u ai 'e Kuleisi ha me'a fe'unga ke ne kai. Na'e fakakaukau heni 'a e kau palesitenisi fakamisioná mo e pule'anga Hōlani ke nau kamata ha faama pateta ke tō ha me'akai lahi ange. Na'e tō 'e he kāingalotu 'o e Siasí ha pateta lahi 'i ha ngaahi ngoue'anga ofi pē. Te nau ma'u ha pateta 'e laui'afe 'i he fa'ahita'u fakatōlau' ke nau kai.

"Sio!" Ko e lea ange ia 'a Kuleisi ki he Tangata'eikí mo tuhu ki he tāhuli 'a e patetá. "He 'ikai ke tau toe fiekaia!"

Na'e kamo pē 'a e Tangata'eikí ka na'e 'ikai ke malimali. Na'á ne tala'ange, "Na'á ku talanoa mo Palesiteni Sāpei. Na'á ne talamái 'oku kei fiekaia pē Kāingalotu 'i Siamané, 'o hangē ko ia ne tau 'i ai. 'Oku 'ikai ke nau ma'u ha tokoni mei he pule'angá 'o hangē ko kitautolú." Na'e hili leva 'e he Tangata'eikí hono nimá 'i he funga uma 'o Kuleisi. "Na'e kole mai 'a Palesiteni Sāpei pe 'e lava ke tau foaki 'etau patetá ki he Kāingalotu Siamané."

"Foaki 'etau patetá!" Ko e kaila ia 'a Kuleisi. Ka ko e *kau Nasí* mei Siamane! "Mahalo pē ko ha Kāingalotu kinautolu, Tangata'eikí, ka 'oku nau kei hoko pē ko e kau Siamane."

Na'e pehē ange 'e he Tangata'eikí, "Oku ou 'ilo 'oku 'ikai faingofua." "Ka ko e fānau kinautolu 'a e 'Otuá. 'Oku Ne toe 'ofa pē 'iate kinautolu. Kuó u fakamolemole 'i kinautolu 'i he'enu taki-pōpula aú. 'E lava ke tokoni 'i kitautolu kotoa 'e he 'Eikí ke tau fakamolemole 'i."

Na'e sio hake 'a Kuleisi ki he'ene Tangata'eikí. Ko e tokotaha loto-to'a taha ia kuó ne 'iló, ka na'e 'ikai ke

ne 'ilo 'i pe 'okú ne ma'u ha loto-to'a ke fakamolemole hangē ko iá. Peá ne manatu 'i hake ha taha 'o 'ene kau faiako 'i he akó he lolotonga 'o e taú. Na'e pehē 'e he'ene faiakó ko e kotoa 'o e kau Siamané ko e kau Nasí, pea na'e 'ikai ke kovi kotoa 'a e kau sōtia Nasí. Ka ko 'eni kuo fiekaia 'a e tamaiki fefine mo e tamaiki tangata 'i Siamané, 'o tatau mo e tu'unga na'e 'i ai 'a Kuleisi.

Na'e fakatau 'e Kuleisi 'ene mānavá. Peá ne pehē ange, "Oku mahino kiate au." "Tau foaki kiate kinautolu 'etau patetá."

Na'e fā'ofua e tangata'eikí kiate ia mo malimali. "Ko ha ta'ahine to'a koe. Ko ha me'a faingata'a 'eni ke fai. Ka ko e kau ākonga kitautolu 'o Sisū Kalaisi, pea pehē ki hotau ngaahi tokoua mo e tuofāfine Siamané foki."

Na'e malimali 'a Kuleisi. Ne mōlia atu e ongo'i 'ita 'i hono lotó, peá ne ongo'i nonga mo fiefia. Kuó ne lava 'o fakamolemole 'i e kakai Siamané. Pea 'e lava 'e Sisū 'o tokoni ke ne 'ofa foki 'iate kinautolu. ■

'Oku nofo e taha na'á ne fā'ú 'i Niu Sēsī, USA.

Na'e foaki 'e he Kāingalotu 'i Hōlani ha pateta pauni 'e 140,000 (toni 'e 70) mo ha ika hēli (herrings) pauni 'e 180,000 (toni 'e 90) ki he Kāingalotu Siamané. 'I he 1953, na'e 'oatu ai 'e he Kāingalotu Siamané ha tokoni ki he kāingalotu 'o e Siasí 'i Hōlani hili ia ha tāfea lahi na'e hoko.